

Лялечка

Автор:

Михайло Коцюбинський

Лялечка

Михайло Михайлович Коцюбинський

Михайло Михайлович Коцюбинський

ЛЯЛЕЧКА

Лялечка

Triste comme un beau jour

Pour un coeur sans espoir.[1 - Сумний, як день яснийДля серця без надії.]

Г. Соррее[2 - Коппе Франсуа Едуард Жоакен (1812 — 1908) — франц. письменник.]

Етюд

Драбинястий віз, запряжений одною конякою, раз у раз підскакував і немилосердно трусив, не попадаючи в колію. У земської вчительки Раіси Левицької, що їхала на возі, почало од труської дороги боліти під грудьми — і се було добре, бо одривало її од прикрих думок. Вона ще не проходила після історії з попом, мов відламок розірваної вибухом бомби. Перед її очима, як на злість, вставало худе, езуїтське, скривлене від злості обличчя попа, коли вона прилюдно

вигнала його з школи. Що ж, інакше вона не могла вчинити: його вічні доноси на неї, похід проти земської школи, підбурювання селян та втручання в її шкільну працю стали нестерпучими, нерви її не витримали — і вона зробила попові бешкет при школярах та селянах. Піп побіг жалітися інспекторові та своєму начальству, а матушка тим часом ускочила з наймичкою в школу, побила горшки і, світячи зеленими, як у роздратованої кицьки, очима, захлипуючись потоком лайки, кинулась із кулаками на «зухвалу вчительку» — і, напевне, побила б, коли б та не втекла з хати. Ну, приїздив інспектор, член земської управи[3 - Земська управа — виконавчий орган земських установ Росії у 1864 — 1917 рр.], було слідство, допити — і все скінчилося тим, що її перенесено до другої школи, куди вона саме й іде. Як тільки скінчилися іспити, вона забрала своє убоге манаття і, не бажаючи й днини лишатися в одному селі з навісним попом, подалась у дорогу. І хоч вона далеко була вже од місця пригоди, а все ж ся гидка історія гнітила її, як сонна мара, — і мутила, й підіймала в серці злість. Се вже вдруге на протязі своєї тринадцятилітньої служби вона мусить через непорозуміння з попом міняти школу — і хто знає, що чекає її на новому місці, де, певно, — ох, боже! — е піп і попадає.

Але те, що так трусило і так кололо під грудьми, не давало снуватись гірким думкам.

Край дороги, якою котився віз, лежав білий пісок і пересипався на вітрі. Раїса задивилась, як курився над землею, немов дим, білий пісок і пеленою закривав далеку смугу чорного бору. Чепурні берези, як русалки, маяли на вітрі зеленими косами. Кострубаті й присадкуваті верби з обох боків дороги міцно чіплялися оголеним корінням за землю, немов хижий птах загнав пазури у здобич. Було, неважаючи на травень, душно, як улітку. По гарячому небові повзли довгі й білі, як павутиння, хмарки, на заході вставало щось грізне, і росло, і сварилось далеким гуркотом. Раїса все поглядала туди, з тривогою думаючи, чи втечуть вони од бурі, при одній згадці про яку вона холола і здригалась.

Візник, в відповідь на її прохання, цмокав на шкапину і бив її пужалном по сухих ребрах, та це помагало небагато.

В'їхали в лісок. Тут було затишно і пахло смолою. На тлі яро-зеленої молоді березини гаптувались чорні гілки сосни, а там, де березина витісняла сосну та пропускала паруси сонця, все, здавалось, залите було зеленим бенгальським вогнем. Над дорогою часом попадалась уся в цвіту дика груша або кущ черемхи з медовим запахом білих делікатних китиць.

За лісом широкі поля поволі й лагідно спускалися униз, і візок усе котився вузькою, нев'їждженою дорогою, що бігла кривулькою поміж озиминою до села.

Та ось і село. Серед низькодолу і мочарів стояло воно, прикривши свої убогі оселі вітами крислатих верб. Здалеку здавалося, що то не хати, а стіжки зчорнілої й гнилої соломи ховаються під вербами.

Візок котився вулицею, а Раїса цікаво роздивлялася по обидва боки. Хати здебільшого були старі, чорні, з чорними ж, порослими мохом, стріхами. По дворах стояли багна й зеленасті калюжі. Вулиця теж блищала баюрами. На всьому одбилися сліди убожества. І житла, і люди, що вічно риються в землі, прийняли, ввижалось Раїсі, колір землі, здавалися деталями мертвої природи. Багнистою вулицею йшов мужик, немов дубове коренище котилось по дорозі: смагле, як кора на дереві, обличчя, цупкі, порепані й припалі землею руки, грубі, як пеньки, ноги. Он вибігла з чорної хати молодиця, приклала долоню до очей і дивилась на подорожню. Сонце грало на її бронзових голих ногах, як на стовбурі похиленої над тином верби. На вулиці, попід хатами, валялася деревня; діди сиділи на ній, схиливши голови, і ледве можна було одрізнити їх од тої темної, зчорнілої маси. Замурзана дітвора, впоміш із собаками і свинями, роїлася попідтинню. Худі підсвинки на високих ногах, з заболоченими черевами никали по вулиці. Скрізь тхнуло гноем. В долині, в озерці, хлюпали праниками, підкасані, з червоними, як у буслів, ногами, молодиці. За вигоном, край села, виднілось друге село, густо заселене сірими хрестами, під якими тихо спочивали, обернувшись у землю, трудівники землі. А далі розлягалось поле, рівне, сіро-зелене, на якому червона спідниця робітниці здавалась одинокою польовою квіткою.

За закрутом, на горбочку, з-за великих пишних кленів виглянула біла церква. У Раїси раптом стиснуло серце, і вона міцно стулила уста. Ну що ж, їй не першинка, коли доведеться, буде воюватись.

Через дорогу, проти церкви, стояла школа, нова, висока, під залізом, на горбочку, як сорока на тину. Візник завернув і в'їхав у великий, зарослий споришем двір.

Показалося, що школа замкнена. Раїса обійшла навкруги її, зазирнула у вікно, звідки глянула на неї пуста, поторсала колодкою на дверях од чорних сіней — нікого і нічого. Якийсь чоловік сперся од вулиці на тин і з цікавістю стежив за

маніпуляціями Раїсиними.

— Не знаєте, в кого ключ од школи?.. Я нова вчителька... — звернулась до нього Раїса.

— Та, мабуть, у сторожихи, у Тетяни... Бігай-но, та швидко, по Тетяну, вона поле в мачухи на городі!..

Услід за сими словами почулася лопотнява босих ніг, і щось біле мигнуло на вулиці.

Раїса сіла на лавці під школою і чекала сторожиху. Навкруги було тихо і безлюдно. Біла церква серед могутньої зелені робила приємне враження. На великому зеленому дворі паслась розпряжена вже візником коняка, а він сам приліг у холодку під возом.

Минуло так більш півгодини. Врешті ляпнула хвіртка і на стежці показалась Тетяна. Суха пристаркувата дівка, вона міцно держала в замазаних свіжою землею пальцях ключ, з неймовірою поглядаючи на Раїсу.

— Здрастуйте...

— Здрастуй... одчини школу... я приїхала до вас за вчительку...

Тетяна прожогом, з рухами москаля у спідниці, кинулась одчиняти школу, впустила Раїсу, а сама побігла зносити з воза речі.

Гучно залунали по пустих хатах Раїсині кроки, і сперте, з сильним запахом соснової дошки повітря затамувало їй віддих. Вона швидко поодчиняла вікна. Тепле, зеленасте світло виповнило хати, і глянула у вікна широка блакить неба.

Тетяна тим часом позносила усе манаття з воза, унесла води, подала учительці вмитись і, налапавши в мішку самовар, витягла його звідти за вуха, аж він забряжчав.

— Самовар вам ставити?

— Настав...

Поки сторожиха поралась коло самовара, Раїса пішла оглядати школу.

Школа була простора, нова, недавно поставлена. У великі вікна невпинно перлось сонце і так пекло високі соснові стіни, що на них виступала живиця. Жовто помальовані парти, зсунуті в кутку докупи, були покриті пилом. В шибку билась здорова муха і жалібно дзижчала. Од чорної шафи з книжками до шкільної дошки павук снував павутиння. Раїса обійшла усі покої, скрізь була пустка і тиша, школа нагадувала порожній вулїй, перекинутий під хатою на сонці. Кватира вчительки складалась із двох невеликих хатинок. Особлива мала була спальня. В нїй заледве могло поміститися ліжко, маленький столик і невелика скриня. Коли Раїса прилягла на ліжко, їй здалося, що вона опинилась на дні глибокого колодязя, бо нетинковані соснові стіни, що тісно обступали її навкруги та високо здіймались до стелі, дуже скидались на цямрину. Друга хатинка була трошки більша, і з вікон її було видко білу церкву серед зелені високих дерев.

Поки учителька підживлялася, сторожиха стояла коло дверей, уважно розглядаючи її та її пакунки зо всіх боків. Врешті вона насмілилась, сіла скраечку на канапку, і почалась розмова, в якій сторожиха намагалась якнайбільше довідатись від Раїси та якнайбільше розповісти їй.

Раїса дізналася, що школа стоїть порожньою ще з посту, коли учителька злягла та й хутко й душу богові оддала; он там, у тій маленькій хатинці, де Раїса буде спати, — там мучилась одинока як палець вчителька, і коли б не старі матушка, не було б кому і очі закрити.

— Хіба піп старий уже?

— Ні, піп не старий, він удовець, мав одну дівчинку-підлітка, стара ж матушка — то мати попа... Багатир, великим хазяйством орудує, а що в селі панів нема — нема де й заробити, то люди йдуть, за що дасть, до батюшки, а більш за гріхи йому одробляють... Тепер зажерся з дяком, ніяк не поділять приносів...

Тут Раїса довідне дізналася, що й коли саме сказав піп дякові, що одповів йому дяк, що з того вийшло і як та історія одбилася на кривїй Семенисі, якої чоловік доводиться братом у других дяковому кумові...

Оповідання Тетяніне, як хвилі од вкинутого в воду каменя, все ширшими і ширшими кругами розходилося по селу, займало масу осіб, захоплювало далекі кутки і плутало такі деталі різних сторін життя, що в голові Раїсиній усе змішалось, і вона перестала слухати гомінку сторожиху.

Розташувавшись абияк, нашвидку, в своїх двох покоїках, впорядкувавши свою дівочу постіль, Раїса рано лягла у ліжко. Та спати не могла. Свічка блимала на столику в головах, а вона, витягшись під свіжим рядном, водила очима по дощаних соснових стінах тісної хатини. При тьмяному світлі стіни ще більше нагадували колодязну цямрину. Раїса лежала на дні колодязя, а там, вгорі, куди світло ледь доходило, починався світ і життя.

Життя... вона думала про нього. От їй уже тридцять перший рік пішов, а чи багата дало їй те життя? Вона тільки й жила, що в останніх класах духовної школи, коли семінаристи, називаючи себе родичами її, приносили їй заборонені книжки, вели з нею розмови про любов до народу, про політику й навіть про те, що нема бога... Їй було страшно і любо; вона ховалась зі своїм скарбом, зачитувалась до болю голови, тремтіла од нових думок і почувала в собі таку любов по нещасного народу, що спочатку хотіла вмерти для нього, а потому роздумала і поклала жити. Вона уважала себе за щось вище од своїх подруг та й од тих людей, що були навкруги, в грудях у неї радісно билась хвиля нової сили. Вона рвалась із шкільних стін на волю, на службу народів. І сталося. Батько, старий убогий дяк, забрав її додому, на село. Але там не було того улюбленого страдника — н а р о д у, він був десь далеко, в Росії; на селі були самі мужики, яких Раїса добре знала і не дуже любила. Вдома, у бідності, у великій сім'ї, де не було місця зайвому ротіві, жилося невесело. Правда, батько із шкури ліз, щоб одягти Раїсу не гірш од попівни, аби дати їй спромогу їздити по весіллях та по храмах, де можна було знайти жениха-богослова. Та жених якось не знаходився, бо ні багачкою, ні красунею панна не була, біда вдома не меншала, і по двох роках, змарнувавши батькові надії, Раїса мусила піти в учительки. Тринадцять літ вчителькою! Тринадцять літ вона сохла, як яблуко у сушні. Спочатку хоч потішала себе думкою, що вона не зайва на світі, що вона служить високій справі, але ся теорія з кожним роком блідла, половіла і з часом зовсім загинула. Життя, таке одноманітне, таке безбарвне, текло вузьким коритом і нічого не давало для особистого щастя; вироблялись однобічні, професійні інтереси, поза якими вона почувала себе мухою восени. Вона так і називала себе: осіння муха. Раїса не раз питала себе, чи любить вона свою школу? Так, вона любила школу, любила свою роботу, при якій втрачала голос, хрипіла, надсаджувала груди і вела безперестанну війну зі школярами, їх батьками, попом і

начальством. Вона любила се все, як любить мужик оранку, жнива або тверду лаву, на якій спочиває його натомлене, струджене тіло.

Однак для серця було сього мало. Правда, воно не раз розцвіталось під змінливим промінням щастя, цвіло закинута, невідоме, у тиші і, не маючи надії кинути насіння в родючий ґрунт, зів'яло, зсохло, як зсохли її лице, груди, руки, як зсохла вона вся, мов польова квітка з гербарію.

І ось, кинута долею в чуже село, ще більш одинока, ніж досі, перевертається вона з боку на бік на дні колодязя, і не може заснути, і з жахом думає, що мусить же вийти колись із сього колодязя і стрітися з дійсністю, в якій центральне місце на сей раз займає така дрібничка, як відносини з попом.

Вже почало дніти, коли Раїса заснула. Розбудив її чужий голос під вікном:

— Я ще вчора бачив, як щось під'їхало до школи, та й кажу батюшці: чи не нова вчителька? А вони й посилають: «Піди, — кажуть, — до Тетяни, дізнайся, хто, звідки й що воно...»

Раїса, мов опечена, скочила з постелі і застукала в вікно: Яке йому діло! Се не церковна школа, а земська. Вона його не знає і знати не хоче, він для неї ніщо, він тільки законовчитель, та й то не тепер, на вакації. «Се просто нахабність», — думала Раїса і хвилювалась.

За кілька день була неділя. Раїса не пішла до церкви. Зумисне. Вона никала по порожніх хатах, перечитувала старі книжки, сиділа в садочку під деревом або приймала школярів, що приносили їй суниці, аби познайомитись із учителькою. Поїхати на вакації вона не мала куди, батько давно помер, до родичів не хотілося.

Піп нічим не об'являвся, і Раїса трохи заспокоїлась. Їй найбільше подобалось сидіти під вікном у своїй «чистій» хатинці, звідки було видно білу церкву серед густої зелені. Часом, коли сонце погідно сідало, церква здавалась рожевою, а вершечки дерев золотими.

Одного вечора, коли Раїса милувалася грою світла на церкві, перед вікнами несподівано з'явилась висока постать. У Раїси стрепенулося серце. Одскочивши од вікна, вона кинулась до виходу, та згадала, що обі двері виходять у двір і вона

напевно стрінеться з попом. Раїса перебігла клас, одчинила вікно і вискочила в садок. Піп поторсав двері, постояв трохи і, обійшовши школу, застав Раїсу під стіною.

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примітки

1

Сумний, як день ясний

Для серця без надії.

2

Коппе Франсуа Едуард Жоакен (1812 — 1908) — франц. письменник.

3

Земська управа — виконавчий орган земських установ Росії у 1864 — 1917 рр.

Купить: https://tellnovel.com/kocyubins-kiy_mihaylo/lyalechka

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)